

KAPITTEL 5

Diakoni i et funksjonshemmingsperspektiv: *Tilværelsens gave og Liv i mangfoldig fellesskap*

Kari Jordheim

VID vitenskapelige høyskole

Abstract: In this chapter, the documents *The Gift of Being* from WCC (2016) and *Seeking Conviviality* from the Lutheran World Federation (2014) are presented and discussed from a diaconal perspective. Conviviality is described as “the art and practice of living together in solidarity”, and the document underlines that this is a learning process. Diakonia is understood as the gospel in action that recognizes and demonstrates the dignity and equality of all human beings. Inclusive communities demonstrate that the contributions of persons living with impairments are valued, that they are respected as participants and co-workers. Conviviality presupposes that all people need to cross borders and overcome their own anxiety when they are confronted with inequalities.

The church should be in the forefront to acknowledge and practice the equality and dignity of all human beings as the central task of living the gospel and give witness of its message in all her work.

Keywords: *The Gift of Being*, *Seeking Conviviality*, the church of all and for all, diakonia, justice, solidarity

Innledning

Flere av kapitlene i denne boken trekker frem *Tilværelsens gave* fra 2016, et dokument skrevet av Ecumenical Disability Advocates Network (EDAN), et nettverk innenfor Kirkenes Verdensråd (KV). Dokumentet

Sitering av denne artikkelen: Jordheim, K. (2020). Diakoni i et funksjonshemmingsperspektiv: *Tilværelsens gave og Liv i mangfoldig fellesskap*. I I. M. Lid & A. R. Solevåg (Red.), *Religiøst medborgerskap: Funksjonshemming, likeverd og menneskesyn* (Kap. 5, s. 107–127). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.100.ch5>
Lisens: CC BY-NC-ND 4.0.

handler særlig om mennesker med nedsatt funksjonsevne, men samtidig handler det om alle mennesker. Dette understrekes også av dokumentets undertittel, *Kalt til å være kirke av alle og for alle*. Dokumentet er oversatt til norsk og utgitt i Norges Kristne Råds skriftserie (Norges Kristne Råd [NKR], 2017).¹

I dette kapitlet vil jeg se på hvordan de diakonale fellesskapene utfordres av hovedanliggendet i dette dokumentet, nemlig at «kirken skal være av alle og for alle», i lys av et annet dokument som er publisert i samme periode. Begrepet «conviviality» er blitt introdusert i norsk diakonidebatt de senere årene gjennom et dokument utgitt av Det lutherske verdensforbund i 2014. Den opprinnelige tittelen er *Seeking Conviviality: Re-forming Community Diakonia in Europe* (Addy, 2014), på norsk oversatt til *Liv i mangfoldig fellesskap: Om å fornye diakonien i europeiske lokalsamfunn* (Det lutherske verdensforbund [LVF], 2016).²

Kirken skal, som et vitnesbyrd om Guds kjærlighet, være et åpent og inkluderende fellesskap hvor alle er likeverdige. *Tilværelsens gave* understreker perspektivet fra skapelsesberetningen i 1. Mos 1 om at det å være skapt i Guds bilde slik at vi likner Gud, innebærer at det ikke finnes noen forskjell i den relasjonen Gud, Skaperen, har med det enkelte mennesket. Videre uttrykkes det at i Guds øyne finnes ikke mennesker som er mindre verdt, «uansett hva slags variasjoner som utspiller seg i kropp og sinn» (NKR, 2017, s. 9).

Diakonien er en grunnleggende dimensjon ved kirkens vesen og gir uttrykk for hva det vil si å være kirke (Nordstokke, 2002; Kirkerådet, 2008; LVF, 2010). Diakonien forutsetter og bekrefter det kristne menneskesynet som understreker menneskets enestående verdi ved å være skapt i Guds bilde. Visjonen for Den norske kirkes diakonale tjeneste er «Guds kjærlighet til alle mennesker og alt det skapte, virkeliggjort gjennom liv og tjeneste» (Kirkerådet, 2008, s. 6), en visjon som understreker nettopp det at alle mennesker er innlemmet i Guds kjærlighet

1 Jeg vil referere til den norske oversettelsen av dokumentet og vil derfor bruke referansen NKR, 2017 videre i kapitlet.

2 Jeg vil referere til den norske oversettelsen av dette dokumentet og vil derfor bruke referansen LVF, 2016.

og er del av fellesskapet i Gud. Selve begrepet «diakoni» brukes på ulike måter, både om personlige oppdrag og om organiserte tiltak, men ifølge Kjell Nordstokke er selve grunnlaget for diakonien tilhørighet til et livsfellesskap (Nordstokke, 2002, s. 14). Nordstokke nevner fotvaskingen i Johannesevangeliet 13 som en tydelig illustrasjon på hva det vil si å være en del av dette fellesskapet. Jesus sier til Peter: «Hvis jeg ikke vasker deg, har vi ikke lenger noe sammen» (Joh 13, 8). Tilhørigheten til fellesskapet er en gave som Herren selv gir, som i neste omgang utfordrer til oppgaver. Den norske kirkes definisjon av diakoni, slik den kommer til uttrykk i *Plan for diakoni* (Kirkerådet, 2008), understreker dette med formuleringen «Diakoni er kirkens omsorgstjeneste. Den er evangeliet i handling og uttrykkes gjennom nestekjærlighet, inkluderende fellesskap, vern om skaperverket og kamp for rettferdighet» (Kirkerådet, 2008, s. 7). Diakoni beskrives som «evangeliet i handling», og plasseres dermed som en del av kirkens samlede oppdrag. Kirken skal være en tjenende kirke. Planen beskriver videre:

Diakonien er en tjeneste for medmennesket og skaperverket og en tjeneste for Gud.... Alle utfordres til et hverdagsliv i tjeneste. Det gjelder alle aldersgrupper. Diakonien er både en grunntone i alle forhold i menigheten, og den konkretiseres i egne tiltak. Diakonien har et spesielt ansvar der få eller ingen bryr seg. Gjensidighet og respekt for hverandres verdighet er grunnleggende. (Kirkerådet, 2008, s. 7)

Det er ikke bare innenfor den kristne kirke likeverd og inkludering er viktige verdier. At dette er universelle verdier som skal favne alle, synliggjøres blant annet i bærekraftsmålene som FN har definert.³ «Et av hovedprinsippene i bærekraftsmålene fra FN er at ingen skal utelates (Leaving no one behind)» (De forente nasjoner [FN], 2015). Strømmestiftelsen sier på sine hjemmesider: «Ekskluderte grupper, som mennesker med nedsett funksjonsevne, flyktninger, etniske og religiøse minoriteter, jenter og urfolk, er høyt representert blant de som fortsatt lever i fattigdom»

³ FNs bærekraftsmål tar over for tusenårsmålene og er verdens felles arbeidsplan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene innen 2030.

(Strømmestiftelsen, 2019). Her understrekes utfordringen med å etablere fellesskap som rommer hele det menneskelige mangfoldet.

Likeverd, deltakelse, medinnflytelse og medborgerskap er begreper vi finner innenfor den allmenne samfunnsdebatten, og som det er gitt uttrykk for i sentrale dokumenter, både nasjonalt og internasjonalt og i både kirkelige og sekulære sammenhenger. Begrepene er med på å understreke at det har skjedd et paradigmeskifte i måten man omtaler såkalte marginaliserte grupper på. Slike grupper ble tidligere gjort til objekter for handling, og hjelpearbeidet var preget av paternalisme og veldedighet fremfor rettferdighet. Stephanie Dietrich har skrevet om dette paradigmeskiftet innenfor diakonien i kapitlet «Reflections on core aspects of diaconal theory» i boken *Diakonia as Christian Social Practice: An Introduction* (Dietrich, 2014), og som et konkret eksempel kan nevnes boken *Diakoni og velferdsstat* (Lid, 2018), der Inger Marie Lid med flere synliggjør hvordan dette skiftet kommer til uttrykk gjennom den diakonale stiftelsen Signos historie. Det er for enkelt å si at veldedighet og objektiivering av hjelpemottakere ikke finnes i dag, men det har uten tvil skjedd store endringer.

I dette kapitlet vil jeg først gi en kort introduksjon av dokumentet *Tilværelsens gave* og den grunnleggende forutsetningen som ligger i forestillingen om alle menneskers likeverd, før jeg går inn i en nærmere introduksjon av dokumentet fra LVF og reflekterer over hvordan begrepet «conviviality»⁴ kan brukes for å vise hvordan diakonien konkret utfordres som brobygger i kampen for inkludering og deltakelse for alle mennesker.

***Tilværelsens gave* og synet på mennesker med nedsatt funksjonsevne**

Kirkenes Verdensråd ga allerede i 2003 ut dokumentet «En kirke av alle og for alle», som var utarbeidet av Ecumenical Disability Advocates Network (EDAN). Dette dokumentet handlet om inkludering av mennesker med nedsatt funksjonsevne i kirke og samfunn, og «[m]ed denne

4 Jeg vil bruke det engelske begrepet videre i teksten, selv om jeg for øvrig skriver på norsk.

utgivelsen tydeliggjorde Kirkenes Verdensråd at de, på linje med en bred global bevegelse, velger et rettighetsbasert innsteg i møte med funksjonshemming» (NKR, 2017, s. 7).

Dette rettighetsperspektivet kommer særlig til uttrykk i FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (FN, 2013).⁵ Konvensjonens hovedformål er å sikre at mennesker med nedsatt funksjonsevne får like muligheter til å realisere sine menneskerettigheter. Menneskerettighetene og de grunnleggende friheter er allmenne og udelelige, og de skal sikre at alle får mulighet til et selvstendig liv og kan delta fullt på alle livets områder. FN-konvensjonen har et relasjonelt perspektiv på funksjonshemming og fremhever et tydelig skille mellom funksjonsnedsettelse og funksjonshemming, som markerer skillet mellom ødeleggende fysiske og mentale tilstander på den ene siden og sosiale og kulturelle reaksjoner på den andre (NKR, 2017, s. 7). FN-konvensjonen er rettet mot at tilgjengelighet til fysiske, sosiale, økonomiske og kulturelle omgivelser, helse, utdanning, informasjon og kommunikasjon er sentrale elementer for at mennesker med nedsatt funksjonsevne skal bli i stand til å nyte alle menneskerettigheter og grunnleggende friheter fullt ut (FN, 2013).

Funksjonshemming oppstår i et komplekst samspill mellom mennesker og omgivelser, sier Inger Marie Lid (Lid, 2015). Utgangspunktet for en relasjonell forståelse av funksjonshemming er at mennesker er ulike og har ulike funksjonsevner og funksjonsnedsettelser. Funksjonshemming og nedsatt funksjonsevne har alltid tilhørt menneskelivets erfaringer (Lid, 2015). Mens man tidligere har hatt en tendens til å stakkarliggjøre mennesker med nedsatt funksjonsevne, rettes søkelyset i dag mer mot denne gruppen som medborgere med samme rettigheter som alle andre i samfunnet. Også innenfor kirken og de kristne fellesskapene er mennesker med nedsatt funksjonsevne blitt marginalisert og betraktet som objekter for omsorg. Oppmerksomheten på at alle er skapt av Gud med

5 FNs generalforsamling vedtok FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne 13. desember 2006. Norge undertegnet konvensjonen 30. mars 2007 i henhold til kongelig resolusjon av samme dato. Konvensjonen trådte i kraft 3. mai 2008, da 20 stater hadde ratifisert den. Konvensjonen er utgitt på norsk av Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

samme verdi og verdighet, og på at alle har noe å dele, utfordrer kirkefellesskapene til å være åpne for mangfoldet blant deltakerne.

I *Tilværelsens gave* rettes søkelyset mot at mennesker som lever med funksjonsnedsettelse, og familiene deres, fortsatt marginaliseres, men at det er et klart ønske om å synliggjøre inkludering mer enn ekskludering. Inkluderingsperspektivet kommer tydelig til uttrykk også i språket som brukes. I dokumentet blir det understreket at begrunnelsen for den inkluderende bruken av «vi», «oss» og «vår», er en måte å invitere alle kristne kirker inn for «å lytte til og reflektere rundt erfaringene til mennesker med nedsatt funksjonsevne som lever blant dem. Vi er alle skapt som forgjengelige vesener, og vi lever alle med begrensninger av forskjellige slag» (NKR, 2017, s. 8). Mennesker som selv lever med nedsatt funksjonsevne, har kritisert ordbruken som kategoriserer de funksjonshemmede i en samlet gruppe, og de har skapt slagordet «ingenting om oss uten oss»,⁶ som understreker retten til å få presentere sine historier selv, i stedet for at andre skal definere dem og fortelle hva funksjonsnedsettelse deres betyr.

Dokumentet utfordrer kirkene nasjonalt og internasjonalt til å konsentrere seg om hvordan kirkenes små og store fellesskap skal romme det mangfoldet som finnes representert. Utgangspunktet for dette ligger i synet på menneskelivets verdi, som dokumentet tar opp i første kapittel (NKR, 2017, s. 9–10).

Liv i mangfoldig fellesskap

Dokumentet med den norske tittelen *Liv i mangfoldig fellesskap: om å fornye diakonien i europeiske lokalsamfunn* fra Det lutherske verdensforbund (LVF, 2016), ble skrevet ut fra behovet for å reflektere kritisk over diakonibegrepet i en tid preget av økt individualisme og fragmentering, hvor livet i fellesskap må bekreftes. Et sentralt begrep i dokumentet er det engelske «conviviality» (oversatt til «liv i mangfoldig fellesskap»), som forklares slik:

6 The Disability Rights Movement: «Nothing about us without us».

Det betyr, kort forklart, «kunsten og erfaringen med å leve sammen». Det kommer fra det spanske ordet «convivencia» og omfatter det å leve sammen i solidaritet, med delte ressurser og i en felles kamp for menneskeverd og bærekraftige lokalsamfunn. Det har klangbunn i gamle tradisjoner der nabolag sammen opprettholder et felles liv, og i tradisjonene til migrantfellesskap som nærer opp om liv i nye omstendigheter som noen ganger ikke er så åpne som en skulle håpe og tro. (LVE, 2016, s. 4)

Det er ikke spesifikt mennesker med nedsatt funksjonsevne som utgjør bakgrunnen for at conviviality er så sentralt, men oppmerksomheten på hvordan mennesker skal leve sammen i fellesskap er et hovedanliggende i dokumentet. Usynliggjøring av mennesker blir beskrevet som en stor utfordring i Europa i dag, med særlig oppmerksomhet på mennesker hvis behov er skjult ved at de ikke kvalifiserer til ett eller flere av de tilbudene man normalt forutsetter at velferdsstaten skal ta ansvar for. Migranter i randsonen nevnes spesielt som en slik gruppe, men også andre grupper møter diskriminering og kan ha vanskeligheter med å få tilgang til de tilbudene de trenger. Blant disse nevnes mennesker med nedsatt funksjonsevne som en marginalisert gruppe som kan oppleve at de ekskluderes fra vanlige tilbud på grunn av manglende kapasitet eller ressurser (LVE, 2016). Mange lokalsamfunn og lokalmenigheter opplever å bli utfordret av forskjellighet for første gang ved at migranter kommer flyttende og representerer nye kulturer, erfaringer og holdninger. Mennesker med nedsatt funksjonsevne bor og lever ofte i lokalmiljøene allerede, men representerer et mangfold som mange lokalmenigheter ikke har tatt på alvor og lagt til rette for. I møte med mangfoldet har mange lokalmenigheter forblitt passive og tillukket.

Tony Addy, som er en av hovedforfatterne bak *Liv i mangfoldig fellesskap* har skrevet om conviviality i flere sammenhenger (Addy, 2014, 2017, 2019). Han er opptatt av at dette er et begrep som ikke avgrenses som et diakonalt prosjekt, men som er i utvikling og kan kaste lys over diakonibegrepet i både menighets- og organisasjonssammenhenger (Addy, 2019). Selve begrepet er ikke nytt, og en av tradisjonene går tilbake til den katolske presten Ivan Illich (opprinnelig fra Kroatia) som arbeidet i Latin-Amerika og senere i de fattigste boligområdene i New York. I 1973

ga han ut boken *Tools for Conviviality* (Illich, 1973), der han understreket conviviality som en selvstendig og kreativ kommunikasjon mellom mennesker og mellom mennesker og deres omgivelser. Han betraktet det å leve sammen i mangfoldig fellesskap som å leve i frihet med gjensidig ansvar for hverandre (Illich, 1973). I arbeidet med heftet fra LVF var det en arbeidsgruppe, kalt Solidaritetsgruppen, som ønsket å arbeide videre med dette begrepet, og de beskrev conviviality som «the art and practice of living together in solidarity» (Addy, 2014). Kunsten å leve sammen er blitt ytterligere utfordret i vår tid, med økende forskjeller mellom mennesker som skal leve sammen i små og større fellesskap. I dokumentet fra LVF er det de økende forskjellene i Europa som får særlig oppmerksomhet, nevnt under følgende fire overskrifter (Addy, 2014):

- Finanskrise – sosial krise – politisk krise
- Unge og gamle betaler prisen
- Tvinget til å flytte – tvinget til å bli
- Usynlige mennesker og marginaliserte grupper

Dokumentet er særlig opptatt av hvordan inkluderende fellesskap på forskjellige nivåer kan bygges. Målet er å øke bevisstheten hos mennesker i ulike kirkelige kontekster når det gjelder spørsmålsstillinger knyttet til diakoni i lokalsamfunn og politisk påvirkningsarbeid, og å gjøre dem bedre i stand til å gå inn i disse spørsmålsstillingene.

I lys av endringer og økende ulikhet i europeiske samfunn, holder rapporten fram en visjon om diakoni i europeiske lokalsamfunn som skaper rom for å bygge tillit og leve sammen i mangfoldige lokalsamfunn, med engasjement for solidaritet og rettferdighet. ... Den gir stemme til mennesker som tvinges til å leve i samfunnets randsoner. Disse menneskene blir til ledende aktører i prosessen med å analysere deres situasjon og finne langsiktige løsninger. Den stiller spørsmål ved «giver og mottaker» bildet, både som en måte å tjene dem som trenger det på, og som en måte å dele ressurser mellom kirkene. Visjonen om diakoni utvikles derfor i lys av en kontekst og søker å myndiggjøre mennesker til å ta ansvar for deres eget lokalsamfunns endringsprosess, og å leve og skape nye livshistorier som aktive deltakere i et fellesskap. Denne rapporten bekrefter kirkens kall til diakoni: fra Gud og fra vår neste. (LVF, 2016, s. 2)

Mye forskning viser at mennesker tradisjonelt søker sammen med andre som likner seg selv. *Liv i mangfoldig fellesskap* tar denne tankegangen på alvor, og sier at det kreves en bevisst ny læringsprosess for å kunne bryte ned de grensene som er blitt bygd opp mellom mennesker som tilhører ulike grupper. Man utfordrer tankegangen om at mennesker er for forskjellige til å kunne leve sammen, ut fra tanken om at mennesker fra skapelsen av er kalt til å leve sammen i mangfoldige fellesskap. Derfor vil det å leve sammen og gjøre ting sammen være å bekrefte Guds skapertanke. Ofte kan dette bety at man må bevege seg utenfor sin egen komfortsone. Erfaringer viser også at ved å leve side om side skjer det noe. Madeleine Buntling forteller i en artikkel i *The Guardian* om et interessant forskningsarbeid ledet av et team med sosialpsykologer ved Universitetet Oxford. Forskingen ble gjennomført i USA, Europa og Sør-Afrika over en tiårs periode, hvor funnene helt klart understreker at når mennesker lever sammen og angår hverandre i hverdagen vil selv svært fordomsfulle mennesker vise en større grad av toleranse over tid, mens de som ikke lever i tilsvarende lokalsamfunn, heller ikke utvikler denne toleransen (Buntling, 2014).

Conviviality er å leve sammen i solidaritet. I boken *The Diaconal Church* skriver Addy i et kapittel kalt «Seeking conviviality: a new core concept for the diaconal church» (Addy, 2019, s. 158–170) om hvordan solidaritet bringer et viktig perspektiv inn i det å leve sammen i mangfoldige fellesskap. Solidaritet betyr å dele og gi opp noe av sitt eget. Solidaritet betyr gjensidige forsøk på å skape et felles liv sammen og på å skape en bedre verden. Dette krever at hver enkelt trenger å bli kjent med seg selv og sine egne motiver og håp (Addy, 2019).

Solidaritet og gjestfrihet

Solidaritet er et begrep som gir gjenklang i diakonien. Det er også et annet begrep som ofte blir henvist til, nemlig hospitalitet eller gjestfrihet. Gjestfrihet har sterke røtter i den kristne tradisjonen, og som Nordstokke skriver i boken *Det dyrebare mennesket*, har det helt fra kirkenes første tid vært en hovedakse i den diakonale praksisen (2002). Aksens ene tyngdepunkt er visitasjonen, den oppsøkende tjenesten for å være

nær den sårbare og utstøtte. Det andre tyngdepunktet er gjestfriheten, som innebærer en åpenhet for å ta imot og inkludere mennesker i fellesskapet (Nordstokke, 2002, s. 66). I lys av begrepet *conviviality* kan det synes som om dette begrepet går lenger i tanken om fellesskapet. Hospitalitet – gjestfrihet – dreier seg om å ta imot en fremmed, en som kommer utenfra, men det ligger i begrepet at det er en fremmed, en som vi skal ta oss av, og som ikke direkte er deltaker i fellesskapet. Kanskje kan gjestfriheten være et skritt på veien til *conviviality*, for i dette begrepet ligger et mer langsiktig tidsperspektiv, siden det ikke bare dreier seg om å være gjest i en periode, men om å leve sammen? I en gjest-vert-relasjon har verten ofte en ansvarsrolle med å ta seg av gjesten, og naturligvis kan det være noe å lære for både gjest og vert i en slik situasjon. Men dersom man skal leve sammen, utfordres man på en annen måte av gjensidighet, det vil si å finne ut hvordan man skal forstå hverandres ulikheter, og hvordan den enkeltes ressurser kan komme til uttrykk i fellesskapet. Å leve sammen i fellesskap forutsetter at man er nødt til å krysse grenser og lære seg å overkomme redsel og usikkerhet i møte med forskjeller og annerledeshet. Dette forutsetter tillit og dialog.

Dialog kan defineres som «et møte ansikt til ansikt mellom likeverdige parter, uten skjulte hensikter. Jeg går inn i en dialog, ikke for å forandre den andre, men for å ta del i den gjensidige forandringen som kan skje gjennom et møte» (Grung, 2011, s. 561). Det å være åpen for at møtet med den andre også kan skape forandring for egen del, er en forutsetning for å kunne leve sammen i mangfoldig fellesskap. Respekten for den andre og det den andre bringer med seg, ligger under som en grunnholdning, men den gjensidigheten fellesskapet søker, kan kreve endring fra begge parter.

Blant Guds skapninger er det stort mangfold. Mangfoldet består av ulikheter i både ressurser og begrensninger, hvilket er et uttrykk for at alle mennesker er forskjellige og må ses på som unike. Funksjonshemmede må heller ikke betraktes og omtales som en enhetlig gruppe, for mennesker med funksjonsnedsettelse er like forskjellige fra hverandre som mennesker i resten av samfunnet. *Tilværelsens gave* retter søkelyset mot at livet er Guds gave, og at Guds formål for jordens skapninger ikke avhenger av kapasiteten eller evnene deres (NKR, 2017, s. 10).

Nordstokke nevner tre elementer i det kristne menneskesynet som er sentrale ut fra diakonal tenkning og praksis i et fellesskap av alle og for alle (2002). Det første er at mennesket er skapt til relasjoner. Gjennom hele livet er mennesket henvist til andre mennesker med god vilje og omsorg. Det andre er at mennesket er skapt til mangfold, og mangfoldet vitner om Guds skaperevne og rikdom. Det er ingen grunn til å gradere mennesker etter rase, kjønn, sosial tilhørighet, funksjonsevne eller andre sorteringskriterier. Det tredje elementet er knyttet til at mennesket er skapt til oppdrag. Enhver er utrustet med kvaliteter og evner, og oppdraget den enkelte har fått, skal utføres på ulike måter og ut fra ulike forutsetninger. Nordstokke hevder at det gode livet vokser frem som frukt av disse tre elementene (Nordstokke, 2002, s. 24). Det diakonale fellesskapet bygger på dette menneskesynet som anerkjenner ethvert menneskes verdighet med den enkeltes unike gaver og evner. Samtidig understrekes relasjonene man står i. Alle mennesker er kalt til fellesskap.

Inkluderende fellesskap eller conviviality?

Harald Hegstad skriver i boken *Den virkelige kirke. Bidrag til ekklesiologyen* om forholdet mellom den enkelte og fellesskapet, og han hevder at kirken må skape et balansert forhold mellom medlemmenes behov for individualitet og sosialitet. Det kollektive og det individuelle utfyller hverandre, og kirken må under ingen omstendigheter krenke enkeltmenneskers integritet og rettigheter. Derfor er det av stor betydning at man retter søkelyset mot fellesskapet som grunnleggende for den kristne kirke (Hegstad, 2009).

I planen for diakoni blir inkluderende fellesskap beskrevet som et uttrykk for «evangeliet i handling» og for kirkens medmenneskelige omsorg. I et inkluderende fellesskap skal den enkelte både se og bli sett. «Der gis gjensidig trøst og hjelp, der frigjøres nye krefter og nytt håp», står det i diakoniplanen (Kirkerådet, 2008, s. 10).

Omvendt kan man si at en kirke uten inkluderende fellesskap ikke er en «hel» kirke. Et fellesskap hvor mennesker med nedsatt funksjonsevne blir holdt utenfor, blir selv et fellesskap med nedsatt funksjonsevne. Men

hva betyr det at et fellesskap er inkluderende? Stephanie Dietrich problematiserer dette i et kapittel i boken *Kirke nå*, der hun reflekterer over kirken som inkluderende fellesskap: «[H]vem er da kirken, hvis noen inkluderer og andre blir inkludert?» (Dietrich, 2011, s. 51). Dette spørsmålet innbefatter at noen «innenfor» fellesskapet er subjekter som gjør noen andre «utenfor» fellesskapet til objekter. Hvem er de som inkluderer? Er det de som er aktive i menigheten, eller de ansatte? Er det medlemmer av kirken som er innenfor, mens ikke-medlemmer står utenfor? Eller krever det å være inkludert eller å bli inkludert noe annet – at man tilpasser seg formene i kirken, oppfører seg slik det er akseptabelt, ikke skiller seg ut på noen måte? Dietrich konstaterer at begrepet inkludering lett kan få en paternalistisk undertone, og hun foreslår derfor at «inkluderende» erstattes med «åpen» for å synliggjøre at kirkens fellesskap bygger på gjensidighet og likeverd og representerer et åpent rom der alle er velkomne (s. 55).

Dietrich berører her det tradisjonelle skillet som i stor grad også har preget diakonien gjennom historien. Diakonien utøvere har opptrådt som subjekter som har handlet overfor «noen», som dermed blir objekter. Denne objektivering av mennesker er en trussel mot verdigheten og gjensidigheten. I arbeidet med plandokumentet for diakoni fra 2008 var dette sentralt, siden det første plandokumentet fra 1988 ga mer uttrykk for den tradisjonelle subjekt-objekt-tenkningen (Jordheim, 2009).

Den kubanske teologen Carlos Ham har skrevet om hvordan man i den økumeniske bevegelsen har observert tre ulike faser eller modeller når det gjelder diakoniens utvikling, som han kaller «the charity, the reciprocity and the transformative models» (Ham, 2014). På norsk kan dette oversettes med «veldigighet, gjensidighet og forvandling».

Den første modellen samsvarer med det som er nevnt ovenfor, om en «ovenfra-og-ned», objektiverende modell. Veldigighetsmodellen strekker seg frem til begynnelsen av 1980-tallet, ifølge Ham. Gjensidighetsmodellen tilskriver han til perioden fra 1980-årene, hvor man opplever at stemmer fra Sør og fra grasrota kommer mer på banen, og man begynner å se myndiggjøring i praksis innenfor diakonien. Man snakker mer om gjensidig tillit og deltakelse. Likevel ser man ifølge Ham en god del «vi og dem»-tenkning også i denne perioden, men oppmerksomheten på

menneskelige ressurser kommer mer frem, og det legges klare føringer for endring. Ham mener at det skjer en radikal endring rundt 2012, da det avholdes en stor økumenisk konferanse i regi av Kirkenes Verdensråd i Colombo på Sri Lanka, med temaet «Theological Perspectives on Diaconia in the Twenty-First Century». Han beskriver at det på denne konferansen ble tydeligere oppmerksomhet på den diakonale praksis, særlig fra dem som ofte ekskluderes i både samfunn og kirke. Dette utløste i neste omgang et arbeid for å inkludere og integrere de marginaliserte, de som ofte befinner seg i periferien, som funksjonshemmede, urbefolkning og fattige, og han beskriver prosessen som «empowered to change society in a bottom-up approach, in an inductive manner, the effect of this model is transformation» (Ham, 2014, s. 109–110).

Ham er tydelig opptatt av at «empowerment» (på norsk ofte oversatt til «myndiggjøring») er avgjørende for diakonien, og han ser på dette på følgende måte:

... en dynamisk prosess som muliggjør og inspirerer, som forbedrer menneskers ferdigheter og selvtillit; det er en bevegelse som frigjør mennesker til å ta tilbake og utvikle sine egne krefter, til å forløse det enorme potensialet deres og for å øke ferdighetene, selvtilliten og selvbekreftelsen. Denne prosessen tar sikte på å fremme kollektiv motstand, utfordring og mobilisering mot grunnleggende maktrelasjoner og systemiske krefter som utarmer og utelukker de sårbare. Det er en utvikling fram mot positiv endring i livssituasjonen for mennesker ved å skape rettferdighet, inkludering og deltakelse mot transformasjon og livets fylde. (Ham, 2014, s. 111, min oversettelse)

Myndiggjøring er et begrep som står sentralt i diakonien, nettopp fordi det vektlegger gjensidighet, endring av maktstrukturer og et ønske om å oppmuntre mennesker til å ta ansvar i egne liv og bli subjekter. På den måten er myndiggjøring et kraftig motstykke til det å motta veldedighet og å være et objekt.

Deltakelse må også være et kjennetegn ved fellesskap som skal kunne inkludere mangfoldet. Det skal være mulig for alle å være i både en giverposisjon og en mottakerposisjon – kanskje til og med samtidig. Den enkelte skal få være den han eller hun er, og bidra på sine egne premisser

med de ressursene han eller hun har. Her er det ikke bare snakk om gjestfrihet og vennlighet, men om rettigheter. Alle skal ha like muligheter for å være deltakere, og så kan man videre spørre hva det betyr i den konkrete situasjonen. Diakonien søker å myndiggjøre mennesker til å ta ansvar for egne og fellesskapets endringsprosesser og til å leve og skape nye livshistorier som aktive deltakere i et fellesskap. Den diakonale utfordringen er å finne ut hvem den enkelte er, hva han eller hun ønsker å bidra med i fellesskapet, og å anerkjenne dette og legge til rette for deltakelsen. Bibelen beskriver fellesskapet som én kropp med mange ulike lemmer og funksjoner (1. Kor 12). Å være én kropp kommer best til uttrykk i fellesskap der mennesker deler livet med hverandre.

I plandokumentet for diakoni står det også eksplisitt at det må arbeides systematisk med å legge forholdene til rette slik at mennesker med funksjonshemninger kan delta på lik linje med andre (Kirkerådet, 2008). De fleste fellesskap har ressurser som ikke blir tatt i bruk fordi man tenker for tradisjonelt om hva som trengs, eller fordi man rett og slett ikke oppdager de ressursene enkeltpersoner besitter.

Den kristne kirkes historie har mange eksempler på at noen er blitt oppfattet som mennesker med høyere rang enn andre. De rike kunne kjøpe seg fordeler, mennesker med funksjonshemninger ble ikke konfirmerert fordi de ikke kunne uttrykke kunnskap om tros læren godt nok, og så videre. I *Tilværelsens gave* henviser man også til den tiden da nedsatt funksjonsevne ble omtalt som en straff i teologiske tekster og kirkelige dokumenter (NKR, 2017, s. 7). Fortsatt i dag finner man menneskesyn og holdninger innenfor kirken som rangerer mennesker ut fra ulike verdiskalaer – særlig yteevne og utrustning – og det er fortsatt lang vei å gå for at fellesskap skal være åpne for alles deltakelse.

Det er interessant å sammenlikne mennesker med nedsatt funksjonsevne med andre grupper i samfunnet som kan oppleve seg marginalisert. I et notat fra Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) fra 2011 er det satt søkelys på modeller for å sikre medbestemmelse og medinnflytelse blant utsatte ungdomsgrupper. Forfatterne har gjort et stort arbeid for å skaffe seg oversikt over hva som blir gjort, både nasjonalt og internasjonalt, og de konkluderer med at det å sikre deltakelse ofte krever omfattende ressurser og tilrettelegging (Winslow & Falck, 2011).

Ikke minst kontinuitet, stabilitet og gode personlige relasjoner blir framhevet som viktige hjørnesteiner om de unge skal ha mulighet til innflytelse og medvirkning. Oppsøkende arbeid er ofte avgjørende for å nå målgruppen. Dessuten er det et behov for samarbeid på tvers mellom ulike etater og organisasjoner. For å fremme utsatte unges medinnflytelse og styrke deres rett til å bli hørt, må det legges til rette for at deltakelse skal kunne finne sted på flere ulike arenaer. ... Hverdagsinnflytelse betyr mye for utsatte grupper, større muligheter til å påvirke sin egen fremtid gir også en økt mestringsfølelse. (Winslow & Falck, 2011, s. 8)

Dette synes å være sentrale perspektiver også for å sikre deltakelsen til mennesker med nedsatt funksjonsevne. Kirken bør ta ansvar som en aktuell og viktig aktør. Samarbeid mellom ulike arenaer synes å være en viktig faktor for at samfunnet som helhet skal bli mer inkluderende.

I den samme rapporten presenteres ulike modeller for deltakelse, og det henvises til en modell av oppvekstforskeren Harry Shier som skiller ut fem kategorier av deltakelse i en type nivågradering. Modellen er utviklet i møte med barn og unge, men synes som en modell som kan være nyttig også i møte med andre grupper som opplever seg marginalisert. Shier beskriver kategoriene slik (Shier, 2001, s. 107–117):

- å bli lyttet til,
- å få hjelp til å uttrykke sine synspunkt,
- synspunktene blir tatt hensyn til,
- å trekkes inn i pågående beslutningsprosesser,
- å dele makt og ansvar for de beslutningene som tas.

Innenfor offentlige tjenestetilbud snakker man om brukermedvirkning. I diakonale sammenhenger, som vi her konsentrerer oss om, finnes det også brukere av tjenester samtidig som det anses som viktig at alle skal kunne være deltakere og medarbeidere i fellesskapet. Det vil alltid være slik at man noen ganger har behov for å være mottaker og bruker, og andre ganger er i en situasjon hvor man kan være bidragsyter. Mennesker befinner seg i ulike situasjoner gjennom livet, og ofte kan man være både giver og mottaker samtidig. Dette gjelder ikke bare for mennesker med funksjonsnedsettelse, for livets utfordringer når alle gjennom sykdom, alderdom, arbeidsledighet og andre endringer i livet. Alle vil oppleve

at man i perioder trenger å motta mer støtte og omsorg fra fellesskapet enn man selv er i stand til å gi. Derfor er det viktig å arbeide aktivt med modeller som kan bidra til å åpne opp for aktiv deltakelse fra alle grupper, men også å gi rom for at det oppleves greit å være mottaker.

Diakonale utfordringer

Diakoni er et kall – å bringe Guds kjærlighet til alle mennesker og alt det skapte, virkeliggjort gjennom liv og tjeneste – slik det står i visjonen for *Plan for diakoni* i Den norske kirke. Diakoni er en måte å leve på som fremmer likeverd og rettferdighet mellom mennesker. Dette livet må læres og utvikles, og i denne sammenhengen er lokalmenigheten en viktig og sentral faktor. Som det står i *Liv i mangfoldig fellesskap*:

I en inkluderende, åpen og støttende menighet vil kallet til diakoni lettere fostres hos medlemmene fordi det vil virke naturlig og ikke som et særskilt fagområde. Det kan hende at et diakonalt kall er noe som blir fanget opp, heller enn at det læres (“caught not taught”), for å bruke et engelsk uttrykk, når mennesker er del av et støttende, oppmuntrende miljø. Denne effekten kan forsterkes ved å sørge for at alle deler av kirkens virke, som for eksempel konfirmantopplæring, legger vekt på diakoni og det å ta del i kristne, sosiale handlinger i praksis. Spesielt tilrettelagte programmer kan utvikles på lokalplan for å fremme et diakonalt kall blant unge mennesker. Disse kan videreføres gjennom initiativ som et «diakonalt år» med tjeneste et annet sted i landet eller i utlandet. Men slike initiativ må bygge på en lokal diakonal kultur, for å kunne bli noe som integreres i hele livet, og ikke bare et valg knyttet til én viss fase. (LVF, 2016, s. 28)

Diakonien er av mange beskrevet som en virksomhet som bygger broer mellom kirken og arenaer utenfor (Collins, 1990; Nordstokke, 2009; Jordheim, 2014). Å være brobygger i en diakonal forståelse av ordet er å bringe historiene fra de marginaliserte og utsatte inn i kirken, men også at kirken går ut på ulike arenaer i samfunnet der hverdagslivet leves, og der de politiske beslutningene blir tatt. I *Plan for diakoni* står det uttalt at det å kjempe for rettferdighet også dreier seg om å engasjere seg i samfunnsdebatten lokalt når vi ser at menneskeverdet blir krenket.

Mennesket lever i og er avhengig av samfunnsmessige strukturer. Verdensomspennende systemer er med på å bestemme den enkeltes liv. Det er derfor nødvendig å klargjøre årsakene til menneskelig nød og lidelse, arbeide for å endre forhold som opprettholder nødtilstander og skape nye livsmuligheter. Å vise solidaritet er å ta opp kampen og arbeide for rettferdighet og fred. (Kirkerådet, 2008, s. 10)

Det er en viktig oppgave for diakonien å ha fokus på hvor urettferdighet, utnyttning og undertrykking skjer. I *Liv i mangfoldig fellesskap* (LVF, 2016, s. 21) understrekes det at diakoniens oppmerksomhet på rettferdighet må følge tre hovedlinjer:

- Sette søkelyset på prioriteringen av mennesker som er marginalisert, eller som på en eller annen måte er underpriviligert.
- Gjøre alle til deltakere i samfunnet og bidra til at alle kan delta i institusjoner og prosesser som preger deres hverdagsliv. Det er dette de demokratiske prinsippene dreier seg om.
- Engasjere seg i påvirkningsarbeid overfor økonomiske og politiske myndigheter slik at det ikke etableres strukturer som holder mennesker nede.

Det er stort samsvar mellom disse hovedlinjene og det som presenteres i *Tilværelsens gave*, hvor prinsippene om prioriteringer, likeverd, mangfold, deltakelse, samhandling og myndiggjøring er fremtredende. Det understrekes at kirken har et særlig ansvar for å etablere fellesskap hvor bidragene fra mennesker som lever med funksjonsnedsettelse, settes pris på og inkluderes, for «kirken skal være av alle og for alle». Samtidig er det i dokumentet også en klar bevissthet om at det er kontekstavhengig hvordan støtte best kan gis.

Sosioøkonomiske og kulturelle forskjeller kan prege vurderingene av hva samfunnet rundt skal stille opp med. Når det gjelder kirken, kan det imidlertid være liten tvil om dens kall, som er å være fellesskap *med* dets medlemmer med nedsatt funksjonsevne, i erkjennelse av gaven hvert medlem har å komme med. (NKR, 2017, s. 11)

Men det rettes også oppmerksomhet på at når støtte gis ut fra kategoriske oppfatninger av behov, kan det føre til atskillelse. Det må alltid stilles kritiske spørsmål til ekskludering og segregering, og kirken må gå foran i det å skape rom for mangfoldet for hver og en av medlemmene sine. Det forutsetter at man alltid har øynene åpne for individuelle behov, og at det må skapes rom for den enkelte (NKR, 2017, s. 11).

Diakonien skal ha et særlig ansvar overfor mennesker i sårbare og utsatte livssituasjoner. Men det er ikke bare et spørsmål om å vise godhet og nestekjærlighet. Den strukturelle og institusjonelle siden er avgjørende, og derfor må kirkens diakonale aktører heve stemmen og engasjementet i forhold til bestemmende myndigheter når det er snakk om rettigheter og mulighet for deltakelse.

De som kjemper for rettighetene sine er ofte ikke komfortable med veldedighet, hverken i kirkelig eller annen regi. De ønsker å bli verdsatt for det de har å bidra med, heller enn å tas imot som mennesker i nød som skaper muligheter for andre til å praktisere sin kristne plikt. (NKR, 2017, s. 20)

Oppsummering

Tilværelsenes gave er skrevet i et inkluderende språk for å understreke at kirken er et fellesskap som består av *alle* – uavhengig av funksjonsgrad. Sammen skal vi lytte til erfaringene til de menneskene med nedsatt funksjonsevne som er en del av kirken, og vi skal snakke om hvordan vi kan leve godt sammen i mangfoldige fellesskap. Kirken snakker om inkluderende fellesskap som et sentralt uttrykk for en diakonal kirke. Kanskje skal vi heller snakke om mangfoldige fellesskap. Dette markerer i tydeligere grad at vi sammen må skape fellesskapene vi skal leve i. Rapporten *Liv i mangfoldig fellesskap* utfordrer til en radikal nytenkning om diakoni. Dr. Musa Panti Filibus, direktør for LVFs avdeling for misjon og utvikling, sier i forordet til dokumentet:

Den gir stemme til mennesker som tvinges til å leve i samfunnets randsoner. Disse menneskene blir til ledende aktører i prosessen med å analysere deres situasjon og finne langsiktige løsninger. Den stiller spørsmål ved «giver og mot-taker» bildet, både som en måte å tjene dem som trenger det på, og som en

måte å dele ressurser mellom kirkene.... Denne rapporten bekrefter kirkens kall til diakoni: fra Gud og fra vår neste. Den inviterer kirkene til å tenke om igjen om sine diakonale metoder på en slik måte at de utfordrer strukturell ulikhet og urettferdighet. Den oppmuntrer oss til å arbeide for langsiktig endring mens vi holder fast på viktigheten av å svare på prekære, grunnleggende behov hos mennesker og lokalsamfunn. Diakoni må være forankret på grasrota, der hvor effekten av sosiale, politiske og religiøse saker kjennes best og forstås best. (Addy, 2014, s. 2)

Det er dette som er å leve ut evangeliet i handling.

Når mennesker med funksjonsnedsettelse opplever store mangler i livsstandard sammenliknet med andre medlemmer i samfunnet, er det urettferdig. Fattigdom og mangel på muligheter kan være enda større i land i sør enn her i nord, men det er likevel store ulikheter i vårt eget samfunn som utfordrer kirken til solidaritet og kamp for mer rettferdige forhold. Dette dreier seg om menneskesyn, likeverd og rettferdighet.

Diakonien må utfordres av at alle mennesker har rett til å leve et menneskeverdig liv: «Vi kan ikke stille oss likegyldige til mennesker som kjemper for livet. I denne kampen må vi stå på rettferdighetens og solidaritetens side sammen» (Kirkerådet 2008, s. 23).

Vi vet at kirken både lokalt og globalt fortsatt har lang vei å gå før den kan hevde å være «kirke av alle og for alle – en kirke hvor bidragene fra mennesker som lever med funksjonsnedsettelse, settes pris på, hvor de respekteres for den de er og finner støtte i fellesskapet» (NKR, 2017, s. 24). Men kirken må gå foran i å «anerkjenne og praktisere alle menneskers likeverd og verdighet, i tråd med oppdraget om å leve ut evangeliet, og om å vitne om dets budskap i alt den gjør» (s. 24). Kirken må aktivt praktisere at livet skal leves i mangfoldige fellesskap.

Referanser

- Addy, T. (2014). *Seeking conviviality. Re-forming community diakonia in Europe*. Genève: Lutheran World Federation.
- Addy, T. (2017). *Seeking conviviality. Re-forming community diakonia in Europe. Evaluation and commentary from the European solidarity group*. Genève: Lutheran World Federation.

- Addy, T. (2019). Seeking conviviality: A new core concept for the diaconal church. I S. Dietrich, K. Jørgensen, K. K. Korslien & K. Nordstokke (Red.), *The diaconal church*. Oxford, England: Regnum Books International.
- Bunting, M. (2014, 16. Mars). If you don't think multiculturalism is working, look at your street corner. *The Guardian*.
- Collins, J. N. (1990). *Diakonia. Re-interpreting the ancient sources*. New York: Oxford University Press.
- De forente nasjoner (FN). (2013). FNs konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne. Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. Hentet 24.10.18 fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/sla/funk/konvensjon_web.pdf
- De forente nasjoner (FN). (2015). FNs bærekraftsmål. Hentet 24.10.18 fra <https://www.fn.no/Om-FN/FNs-baerekraftsmaal>
- Det lutherske verdensforbund [LVF]. (2010). *Diakoni i kontekst*. Genève: Det lutherske verdensforbund.
- Det lutherske verdensforbund [LVF]. (2016). *Liv i mangfoldig fellesskap. Om å fornye diakonien i europeiske lokalsamfunn*. Genève: Det lutherske verdensforbund.
- Dietrich, S., Dokka, T. S. & Hegstad, H. (Red.) (2011). *Kirke nå. Den norske kirke som evangelisk-luthersk kirke*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Dietrich, S. (2014). Reflections on core aspects of diaconal theory. I S. Dietrich, K. Jørgensen, K. K. Korslien & K. Nordstokke (Red.), *Diakonia as Christian social practice: An introduction* (s. 13–27). Oxford, England: Regnum Books International.
- Grung, A. H. (2011). Dialog – målet er ikke enighet. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 48(6), 561.
- Ham, C. (2014). Empowering diakonia: A perspective from the World Council of Churches. I S. Dietrich, K. Jørgensen, K. K. Korslien & K. Nordstokke (Red.), *Diakonia as Christian social practice: An introduction* (s. 13–27). Oxford, England: Regnum Books International.
- Hegstad, H. (2009). *Den virkelige kirke. Bidrag til ekklesiologien*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag
- Jordheim, K. (2009). Plan for diakoni i Den norske kirke – en presentasjon. I K. I. Johannessen, K. Jordheim, K. K. Korslien, *Diakoni: en kritisk lesebok*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Jordheim, K. (2014). Bridge-building and go-between: The role of the deacon in church and society. I S. Dietrich, K. Jørgensen, K. K. Korslien & K. Nordstokke (Red.), *Diakonia as Christian social practice. An introduction*. Oxford, England: Regnum Books International.
- Kirkerådet. (2008). *Plan for diakoni i Den norske kirke*. Oslo: Kirkerådet.

- Lid, I. M. (2013). *Universell utforming. Verdigrunnlag, kunnskap og praksis*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Lid, I. M. (2018). *Diakoni og velferdsstat*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Nordstokke, K. (2002). *Det dyrebare mennesket*. Oslo: Verbum.
- Norges Kristne Råd (NKR). (2017). *Tilværelsens gave. Kalt til å være kirke av alle og for alle*. Norges Kristne Råds skriftserie, nr. 20. Oslo: Norges Kristne Råd.
- Shier, H. (2001). Pathways to participation: Openings, opportunitites and obligations. A new model for enhancing children's participation in line with Article 12.1 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *Children & Society*, 15, 107–117.
- Strømmestiftelsen. (2019). Hentet 20.10.19 fra <https://strommestiftelsen.no/ingen-skal-utelates-men-hvordan-inkludere>.
- Winsvold, A. & Falck, S. (2011). *Modeller for å sikre medbestemmelse og medinnflytelse blant utsatte ungdomsgrupper*. (Notat 5/2011.) Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).

